

Oplæg Seniorakademiet Rude Strand 2018

Folkeoplysning, højskole og samfundsengagerede borgere

v/ Aage Augustinus, fhv. højskoleforstander Rude Strand Seniorhøjskole

Først vil jeg prøve at redegøre for Grundtvigs menneske- og samfundssyn. Dernæst trække linjer til nutiden og dét, der er dagens tema: Seniorliv og højskole.

I Nordens Mytologi fra 1832 skriver Grundtvig i indledningen:

“Mennesket er ingen abekat, skabt til at efterabe andre, men et guddommeligt eksperiment af støv og ånd.”

Mennesket er ingen abekat!? Det er ikke noget indlæg mod Charles Darwin!! (Han var endnu ikke på banen). Dét, Grundtvig mener, er, at en abe kun kan efterabe. Men det gælder netop om mennesket, at det ikke er noget fastlagt! Et menneske kan hele tiden udvikle sig – ingen har endnu ikke set, hvad det kan blive til. Hvert eneste menneske, der bliver født, sætter (så at sige) en helt ny dagsorden. Det er det fantastiske.

Og på samme måde med livet. Det er ikke bare noget, der kan måles og vejes og sættes på formel. Livet er uudtømmeligt, hele tiden i bevægelse, udvikling, på vej. Det kan ikke udregnes.

Det er dén opfattelse, der gennemsyrrer ”Nordens Mytologi”, at hvert menneske, der fødes er enestående.

Hvorfor (kunne man spørge?): Fordi det konkrete menneske er det eneste, der kan leve det liv, det har fået. Ingen andre kan leve livet for det - lige så lidt som det vil kunne leve livet på andres vegne. Og det er menneskets opgave at leve dette liv ærligt og redeligt - og ikke vende ryggen til det. Men gøre dét, der skal gøres!

Men hvad er det så, der skal gøres?

Ja, her gives ikke noget svar. I hvert fald ikke et endegyldigt. Det er hvert enkelt menneskes opgave at finde ud af. Deri består eksperimentet.

Samtidig står det for Grundtvig fast, at mennesket ikke så at sige er skabt enkeltvis, men ind i et fællesskab, ind i en historie.

Grundtvig levede i en voldsom brydningstid. Det gør vi også.

En ny måde at tænke samfund på var ved at se dagens lys. Man var på vej mod noget, der i sig bar kimformen til demokratiet. Det indebar, at såkaldt almindelige mennesker, der hidtil var at betragte som almue/undersåtter, nu skulle være borgere/folk.

For at komme dertil var det nødvendigt med *oplysning*.

Allerede i 1834 skriver Grundtvig en bog om (dét han kalder) **“Statsmæssig Oplysning”**. Her appellerer han til (som i en lang række andre skrifter), at danskerne skulle forberedes på at overtage styret efter den enevældige konge og lære at leve med nye udfordringer: En **“vaccination”** kalder han det:

”... at vaccinere mod selv-klogskab, selvrådighed og den hele griskhed. Det går nemlig som med kopperne, at er de allerede i udbrud, da er det for sent at vaccinere. En sådan oplysning, der strækker sig til hele menneskelivet og opviser den dybe sammenhæng mellem enkeltmandens, folkets og hele slægtens liv – en sådan oplysning må staten ingenlunde overlade til sig selv – dén oplysning må staten tage sig faderlig af på alle dannelsestrin, fra almuen til de højlærde, hvis staten skal reddes og blomstre.”

Et gennemgående træk i Grundtvigs tænkning er hans pukken på nødvendigheden af det fælles og hans angst for individualismens samfundsopløsende kræfter.

I 1839 skrev han et digt, der kort og godt hedder **”Oplysning”** – nr. 89 i Højskolesangbogen:

*Er lyset for de lærde blot
til ret og galt at stave?
Nej, himlen under flere godt,
og lys er himlens gave,
og solen står med bonden op,
slet ikke med de lærde,
oplyser bedst fra tå til top,
hvem der er mest på færde*

I virkeligheden er digtet et opgør med det dominerende, negative syn på mennesket, som især var præget af Martin Luther.
Det gør Grundtvig op med.

Som Luther så på sagerne, så var den menneskelige natur aldeles fordærvet og roden til alle onde gerninger.

For Luther var menneskets handlinger onde, fordi mennesket i bund og grund er ondt.

Dét syn på mennesket deler den modne Grundtvig ikke!

For Grundtvig kommer 'det onde' så at sige i anden række.

For Luther var menneskets **”gudbilledlighed”** helt og aldeles udslettet, mens den for Grundtvig ses som udtryk for *livet selv*, ja, selve betingelsen for, at det var muligt at leve et etisk liv (altså at gøre 'det gode').

Vi er skabt til Guds billede. *Jesus er så at sige mennesket i dets egentlige sigte!*

For Grundtvig var *glæden* det etisk bærende livsfænomen.

Oplysningen skulle føre til **”et folkeligt samfund”**, hvor alle arbejder på **’det fælles bedste’**. Han skriver et sted, at han vil **”over broen til en splinterny tilstand”**, hvor menneskerettighederne gøres gældende og hvor folket betragtes som landets og rigets besiddere.

En afgørende faktor for Grundtvig er *frihed*: ”Frihed for Loke såvel som for Thor”!

Hermed mente Grundtvig *ikke* absolut frihed for alle til alt muligt, men frihed til alle for alt, hvad der ikke skader andre, og som ikke bryder med idealet om ”det fælles bedste”

Til myten hører jo ikke blot Thor og Loke, men også Lokes afkom, Fenrisulven, som Grundtvig på ingen måde ønskede frihed for. Fenrisulven er netop med det altopslugende gab i samfundsmæssig henseende et billede på det Grundtvig kalder "**den tøjlesløse frihed**", der ikke er til '*fælles bedste*', men til '*fælles værste*'.

Fenrisulven er et billede på egenkærlighed, egoisme og selvklogskab. Det vil sige på linie med holdningsløshed, upålidelighed, uærlighed og falskhed.

Når vi nu taler om Grundtvigs tanker om frihed, kommer vi ikke uden om at tale om kvinder. Grundtvig anså kvinden og den kvindelige frigørelse for at være forudsætningen for, at den frihed, han kæmpede for skulle kunne blive til fælles bedste, og det gjorde han, fordi han forbandt de kvindelige kvaliteter med menneskets gudbilledlighed og derfor med det ægte menneskelige.

Det ægte menneskelige kom for Grundtvig til udtryk i *kærlighedens gerninger*.

Både i Jesu lære og i de nordiske og græske myter fandt han grundlaget for den livsanskuelse, at mennesket er af dobbelt natur. Det vil sige, at enhver mand rummer noget kvindeligt, og enhver kvinde rummer noget mandligt (tanken om menneskets dobbelte natur kendes også hos Platon, der taler om "kvindemænd" som de oprindelige mennesker).

Manden uden kvindelighed (det vil sige uden hjertelighed) anså Grundtvig som en fejludvikling – og han anså kvindens frigørelse som en forudsætning for en positiv samfundsudvikling (forbillede: Claire Bolton og siden hans anden hustru Marie Toft (1851-54), der personligt drev godset Rønnebækholm).

Kærligheden er lovens fylde (såvel kristeligt som folkeligt) og livsoplysningen er midlet til at udvikle et *venskabeligt samfund* (!)

Grundtvigs vision er kærlighed og verdensborgerlighed (det var længe før globaliseringen). Men der er på den anden side ingen vej uden om de nære sociale relationer og den folkelige samhørighedsfølelse (!).

Der er ingen vej uden om det, Grundtvig kaldte "**det elsk-værdigste i nærheden**", for som Grundtvig udtrykker det med henvisning til Ny Testamente: "Hvem der ikke elsker sin bror, som han *har* set, hvordan skal han kunne elske Gud, som han *ikke* har set?"

Kærligheden gjaldt naturligvis også kærligheden til fædrelandet.

Men Grundtvig gør ofte opmærksom på, at nationalismen er fædrelandskærlighedens forfaldsfænomen. Nationalisme var for ham forbundet med national selvforherligelse i kombination med foragt for det fremmede.

I et skrift fra 1847 med den noget løjerlige titel, "**Lykønskning til Danmark med det danske Dummerhoved og den danske Høiskole**" understreger Grundtvig, at det folkelige ikke er noget statisk, men en proces, hvor det er væsentligt at *udvikle sansen* for alt det "**så kaldte fremmede**". Ja, det folkelige lever og ånder netop ved at kunne optage og bearbejde fremmedartede og nyskabende kulturpåvirkninger. Folkeligheden rækker så at sige ud over sig selv. Målet er det almenmenneskelige – det fællesmenneskelige.

Frihed, oplysning og kærlighed var bærende elementer i det samfund, Grundtvig så for sig. Men hvordan så Grundtvig på demokratiet?

Lad det være sagt med det samme: Det bekom ham ikke. Grundtvig anså demokrati for øøbelvælde. Demokrati var ikke hans kop te. Men dermed er det hele om den sag bestemt ikke sagt.

Grundtvigs baggrund for at vende sig mod demokratiet var erfaringerne fra den franske revolution, hvor frihed, lighed og broderskab koblet med demokratiet var endt i et blodbad.

Desuden benyttede Grundtvig sig af **Aristoteles'** bestemmelse af, hvad demokrati er. Ja, det ligger sådan set i selve ordet: *demos kratos* (der betyder folkeflertallet styrer til eget bedste). Grundtvig mente (på linie med Aristoteles), at det væsentlige var, at der blev styret til **"fælles bedste"**. Grundtvig betragtede demokrati som en forfatningsmæssig afart af det folkestyre, hvor folket regerer til fælles bedste, og som i Aristoteles' begrebsverden hedder *politeia*. Det var dén opfattelse af demokratiet, Grundtvig anvendte i sin protest mod indførelsen af demokratiet i Danmark.

Grundtvigs ideal om **"det fælles bedste"** var en af de væsentligste grunde til, at Grundtvig holdt fast i den opfattelse, at en enevældig og landsfaderlig konge sammen med en fri folkestemme var den bedste styreform – det var et nødvendigt værn mod "parti-tyranni".

Når Grundtvig var fortaler for enevælde med en fri folkestemme, så skyldtes det (som nævnt) dels læren fra Frankrig, dels hans egne engelske erfaringer, hvor et nærmest *oligarkisk* styre, havde forårsaget, at en stor del af befolkningen måtte leve i yderste fattigdom. Derfor undlod Grundtvig at stemme for Grundloven.

Efter Grundlovens vedtagelse 1849 lod Grundtvig sig vælge ind i det nye Folketing med det udtalte sigte at arbejde for "fælles bedste som alle grundloves urokkelige grundlov".

Men ét er, at Grundtvig anfægtede den demokratiske styreform i 1848. Han var også bange for, det hele gik for hurtig eller, som han skrev i digtet **"Folkeligheden"**:

**Folkeligt skal alt nu være
trindt om land fra top til tå,
noget nyt der er i gære,
det selv tosser kan forstå;
men kan alt, hvad brister bødes
med det ny, som først skal fødes?
Ved man også hvad man vil
mer' end "brød og skuespil"?**

Men vi fik altså en fri forfatning i 1849, en forfatning, der er blevet revideret i 1866.

I 1866 var han dén, der sammen med Tscherning kæmpede hårdt for at bevare den. Han lod sig simpelthen vælge ind i Landstinget i 1866 i en alder af 83 år for på nærmeste hold at kunne følge med i og deltage i debatten om en revision af grundloven, der, trods Grundtvigs og andres indsigelser, endte med en indskrænkning af det spæde demokrati.

Den grundlov, vi fik i 1849, blev altså revideret i 1866 og siden i 1915 (kvindernes valgret) og i 1953 (tronfølgerloven og nedlæggelsen af landstinget), og indtil de seneste årtier har folkestyre og folkeoplysning fulgtes ad som to siamesiske tvillinger.

Den almindelige opfattelse blev, at folkeoplysningen var selve forudsætningen for folkestyret.

Folkeoplysningen blev et vigtigt (om ikke det vigtigste) redskab til overførsel af hverdagserfaring til overordnet politik – og omvendt. Her blev det nye, det fremmede og ukendte drøftet og afklaret. Derved undgik vi dén dæmonisering, som følger af at vende ryggen til det ukendte og fremmede.

Når afstanden mellem det politiske univers og den enkeltes hverdag bli'r for stor, holder borgeren op med at være borger og bli'r privatmenneske. Vi trækker os ind i parcellen, eller rotter os sammen i klaner af alle slags, fra rockere til mere uskyldige klubber, der lukker sig om sig selv og vender ryggen til fællesskab og folkestyre.

Ved Krogerup Højskoles indvielse i 1946 præciserede skolens forstander, Hal Koch, hvad højskolen i hans optik drejede sig om, nemlig en medborgerskole:

"Den største fare, der truer vores samfund, er den, at vi i alt for udpræget grad bliver privatmennesker, der kun interesserer sig for deres eget erhverv, deres egen forretning, deres eget hus og familie, deres egen bekvemmelighed. Hvor dét sker, er landet modent til et autoritært styre, den stærke mand eller måske et usundt partistyre."

Og Hal Koch's grundtanke var, at demokratiets væsen ikke er bestemt ved afstemningen, men ved samtalen, ved den gensidige respekt og deraf følgende sans for helhedens interesse. Så længe man kan skændes politisk, anerkender man reelt grundlæggende et politisk fællesskab.

Hal Kochs pointe var, at netop det politiske *samlende*, hvorimod det kulturelle adskilte, for som han udtrykte det: Hvad har en fiskerkone på den jyske vestkyst og en direktørfrue fra den nordsjællandske Øresundskyst kulturelt til fælles? Ikke ret meget; men dét, der samler dem, er det politiske, de er begge medlemmer af det samme demokrati.

Dét, Hal Koch her gør, er (så at sige) at prioritere mellem kultur og politik som sammenbindende kraft, fordi de anti-demokratiske kræfter (eller tankegange) ofte slog stærkt til lyd for nationalt-kulturelle værdier. Derfor er det centrale for Hal Koch ikke nationalt-kulturelt sindelag, men medborgerskab!

Vi kan ikke undvære begrebet folk!

Hvad der må opgives i nutidens mere multikulturelle samfund, er forestillingen om, at det danske folk i *politisk* forstand er det samme som det danske folk i *kulturel* forstand.

Han gjorde op med den opfattelse, at vi alle er i samme båd i kraft af et nationalt-kulturelt fællesskab – *et politisk (demokratisk) fællesskab må derimod bygge på et socialt og økonomisk fællesskab*. Kun hvis der sker en retfærdig fordeling af livets goder, kan der etableres et nationalt fællesskab. Det er velfærdsstaten, der kommer buldrende her.

For Hal Koch handlede højskolen og folkeoplysning først og fremmest om politisk medleven.

Eller som Hal Koch sagde, da han i 1956 så tilbage på 10 år på Krogerup: Højskole er først og fremmest politisk skoling: Ikke i den forstand, at man er højre eller venstreorienteret, men at tingene rager én.

Men det er svært at komme til "fadet". Staten har overtaget "spillet" så at sige. For snart mange år siden udviklede den tyske filosof Jürgen Habermas teorien om systemverdenens kolonisering af livsverdenen.

På systemplanet taler man aldrig om "mening" og "betydning", men kun om "funktion". Omvendt er 'livsverdenen' karakteriseret ved, at alt i den har "betydning". Hvad man forholder sig indifferent til, hører ikke til ens livsverden. Systemer "fungerer" bare – forvaltningssystemet, retsmaskineriet og så videre.

Meningen (sin legitimitet) må systemet hente udenfor sig selv, nemlig i livsverdenen. Det, vi i stigende grad er vidne til, er, at den teknokratiske systemverden tager førergræb på livsverdenen.

Ifølge samfundsforskere Ove Kaj Pedersen har vores måde at tænke forholdet mellem den enkelte og samfundet ændret sig afgørende i løbet af den sidste snes år. Velfærdssamfundet er blevet afløst af konkurrencestaten.

Nu optræder staten ikke længere som rammen om den enkelte borgers selvudfoldelse. I stedet er staten blevet målsættende for samfundsudviklingen. Den griber regulerende ind i borgernes adfærd fra vugge til grav. Målet er at sikre landets konkurrencedygtighed i den globaliserede verden. Eller sagt mere populært: pas på kineserne!

I konkurrencestaten er borgeren slet og ret forvandlet til et investeringsobjekt. "Hvad er dit bidrag til væksten i samfundet? Er du en yder eller en nyder?"

Det er karakteristisk nok under dette paradigme, at betegnelsen "ældrebyrden" dukker op. "Ældrebyrden" er ganske enkelt et skamløst og brutalt begreb. Ingen ville i sin vildeste fantasi komme på et sådant udtryk for 30 eller 50 år siden. Den gang blev borgeren ikke først og fremmest set som et investeringsobjekt for staten. At tale om mennesker som en samfundsbyrde var ganske enkelt utilstedeligt i sin mangel på respekt for andre. Det var i velfærdsstatens tid.

Konkurrencestatens menneskesyn er udtryk for en omsiggribende tendens til forhærdelse og forråelse. Danmark anskues nu med virksomhedsøkonomiske briller som en forretning, og den enkelte borger optræder i rollen som en af firmaets ansatte. Hvordan performer du som borger i "Forretningen Danmark"? Er du en væksthæmmer - eller en væksthæmmer? Er din kompetenceprofil tilstrækkeligt optimeret? Hvad er dine ressourcer?

Det er det menneskesyn, der implicit forudsættes i den såkaldte konkurrencestat. Mennesket som et produktionsdyr - som en agent i udviklingens tjeneste.

Det er på tide, at de institutioner, som endnu repræsenterer en livsverden, hvor mennesket ikke bare eller først og fremmest anskues i konkurrencestatens optik, slår pjalterne sammen. Det er på høje tid, at de frie skoler med højskolerne i spidsen og det danske kirkeliv med folkekirken i spidsen gør fælles sag om at værne om et menneskesyn, der i den grad er under pres.

Samfundet havde tidligere et solidt etisk fundament. Det har det ikke længere. Dagens samfund (konkurrencestaten) er båret af en ny politisk dagsorden: økonomismen.

Den indebærer, at politiske beslutninger hviler på økonomisk tænkning og teori. Økonomisk analyse bestemmer den politiske konsensus og dermed, hvordan reformer udvikles. Magtens udøvelse er derfor placeret hos en teknokratisk elite.

Faldet er sket fra troen på den dydige borger, til påstanden om den opportunistiske person, fra drømmen om, at kultur og pædagogik vil skabe fællesskab, til påstanden om, at der (også) skal økonomisk og politisk budgetlægning til.

Vi har så at sige bevæget os fra antagelsen om, at alle kunne dannes til dydige medborgere, til påstanden om, at individer skal motiveres, betales, styres, kontrolleres, og at pædagogik er godt, men at økonomiske incitament er mindst lige så gode. Pædagogikken er ikke opgivet, det folkelige fællesskab ej heller. Men folket forstås nu, som befolkning og individet som ... arbejdsomt og forbrugende.

Faldet er sket fra et nationalt fællesskab til en nationaløkonomi. Fra nation til nationaløkonomisme.

Faldet er sket fra troen på, at alle frivilligt vil varetage fællesinteressen, til påstanden om, at fællesskabets interesser kræver disciplin, styring og kontrol.

Besindelse på fællesskabets vegne er det vigtigste redskab til at styre opportunisme. Der er tale om en økonomisering og funktionærgørelse af samfundet.

Vi har i dag *udskiftet regeringsstyre med teknokratisk styre*, hvor det dybest set er ligegyldigt, hvem der danner regering og sidder på statsministerposten. Politikken er den samme og visionerne (eller mangel på samme) er enslydende.

Der er ikke nogen periode i moderne dansk historie, hvor så få har domineret den politiske meningsdannelse så meget ved at være så enige som netop nu.

Og det er vel den største fare!

Der foregår ikke nogen reel politisk samtale! Og dét i en situation, hvor jeg fristes til at citere tegneseriefiguren Jern-Henrik, der et sted siger: "Vi ved ikke, hvor vi er på vej hen, men vi skyder eddermame en god fart."

Den fælles samtale må i gang igen. Selvfølgelig på nutidens betingelser. Det handler ikke kun om at kunne anvende de nye teknologier. Det handler også om, hvordan teknologierne påvirker vores liv. Hvordan kan vi opgradere vores kultur og os selv til den virkelighed, vi er ved at skabe?

Vores svar på nutidens udfordringer er et valg! Opgraderer vi vores forståelse, vores bevidsthed og vores samvittighed, så de matcher det, vi skaber, eller vil vi acceptere, at hovedparten af planetens mennesker bliver overhalet af en udvikling, som de overhovedet ikke har nogen indflydelse på? Vil vi tillade, at investorer, opfindere og igangsættere skaber en verden, hvor milliarder af mennesker ikke længere kan se formål eller mening?

Væsentligt vil det her være at få den stigende gruppe af seniorer på højskole. Ikke for at mindes de gode gamle dage, hvor alt var bedre, men for at møde det nye i fællesskab og få en drøftelse af og

høre andres meninger, formulere egne synspunkter, så man i højere grad får lyst og mod til at indgå i væsentlige samtaler og sammenhænge dér, hvor man kommer i hverdagen.

Seniorerne udgør en kolossal vidensbank. Man ser ret klart, når man som senior er trådt lidt tilbage. Man ser, hvor det gik godt, og vel navnlig, hvor det kæntrede. Man gør sig pludselig tanker om meningen med det hele, tanker, der er uhyre vigtige at få med i den folkelige samtale. Det er så oplagt at bruge seniorernes viden, erfaring, kunnen, empati og så videre.

Mange ældre oplever et samfund, som er alt for fokuseret på økonomisk vækst og udvikling. Selvom man selv har været en del af hamsterhjulet og har haft ansvar for det, så sker der dét, når man trækker sig et skridt tilbage, at man giver sig til at tænke lidt anderledes over, hvad der giver værdi og mening.

Og det bliver tydeligt, at nogle af de værdier, vores samfund stræber efter, ikke kun skaber gode liv. Mange i de yngre generationer har det faktisk rigtig svært.

Det kræver rum for drøftet dette, men jo også at drøfte handlemuligheder. Hvad stiller vi op med det?

Vi har i dag mistet et sprog, som er båret af ånd – et sprog, der rækker ud over sig selv, ud over dagen og vejen – et sprog, der er åben for, at ikke alt i tilværelsen lader sig beherske eller underlægge.

Det er uhyre vigtigt at etablere rum for det – rum, hvor vi helt basalt drøfter, hvad ordentlighed er, at vi omtaler hinanden respektfuldt, rummer forskellighed, hjælper, hvor vi kan, står op for det, vi tror på, arbejder i retning af bæredygtighed i ord og holdning – forholder os til forbrug.

Det er så vigtigt, at mennesker med et levet liv får mulighed for at drøfte den slags i fællesskab og bringe det videre ud og dermed bidrage til en nødvendig debat.

Johan Borup (grundlæggeren af Borups Højskole i København) skrev i 1943 en biografi om Grundtvig. Heri konkluderer han, at dét Grundtvig ville, var, at vi skulle være solvente i tiden. Det vil sige efterkomme vore forpligtelser.

Det er på høje tid.